

mus *atliekama pamoka*, *atliko pamoką* tokia reikšme: “Kai sakome “*mokytojas veda pamoką*”, turime galvoje procesą, “vedė pamoką” – vadinasi jos nebaigė, o “atliko pamoką” – ją vedė ir baigė” (p. 18). Tačiau veiksmožodis *atlikti* nebūtinai sietinas su pamokos vedimu ir baigimu – jis gali reikšti ir išmokimą, pvz.: *atlikti namų darbus, užduotis*. Tad gal “atliko pamoką” galėtų būti suprastas dar ir kaip “buvo pamokose”, “išmoko pamokas”.

Baigiant reikėtų pasakyti, kad šios pastabos jokių būdu nemenkina žodyno mokslinės ir nòrminamosios vertės. Šis leidinys skatina domėtis ir toliau plėtoti pedagogikos mokslą ir jo lietuviškąją terminiją.

Nijolė Banevičienė

PSICHOLOGIJOS ŽODYNAS

Kiekvieno naujo terminų žodyno pasirodymas yra reikšmingas įvykis tiek tai mokslo sričiai, tiek ir terminologijai apskritai. Juo labiau, jei tas žodynas pirmasis, nes jis gali lemti, kokia bus tos srities terminija, o kartu parodo ir paties mokslo orientacijas bei bent kiek jo tolesnę raidą.

Psichologija imta domėtis ir jos terminai kurti dar prieškarinėje Lietuvoje. St. Šalkauskio sudarytuose filosofijos bei pedagogikos žodynėliuose (pastarasis, tiesa, tada taip ir nebuvo išleistas) galime rasti ir pakankamai daug psichologijos terminų (*pojūtis, sąmonė* ir kt.). Vėliau psichologija taip pat nebuvo užmiršta: spausdinti straipsniai, knygos (nors jų gal ir nebuvo pakankamai), kuriose, suprantama, nebuvo galima išsiversti be tos srities terminų. Tačiau pirmasis žodynas pasirodė tik 1993 metais. Tai Mokslo ir enciklopedijų leidyklos išleistas “Psichologijos žodynas”¹. Jis, anot pačių žodyno rengėjų, skiriamas tiek psichologams, tiek ir kitų sričių specialistams ar šiaip savišvietos tikslais psichologija besidomintiems žmonėms. Dėl šios priežasties žodynas turėtų būti parengtas itin rūpestingai. Nedaug

¹ Psichologijos žodynas. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 368 p.

kitų sričių specialistų perka ir skaito fizikos ar matematikos terminų žodynus, o psichologijos žinios bei jos terminai reikalingi beveik visiems socialinių ar humanitarinių mokslų atstovams, todėl ir žodyno poveikis visuomenės kalbai bet kuriuo atveju bus didesnis.

“Psichologijos žodyno” apimtis nėra didelė (368 psl.), tačiau pradžiai ir to visiškai pakanka. Negalima labai peikti ir poligrafinės kokybės (ypač jei palygintume su kitais pastaruoju metu išleistais žodynais). Formatas nedidelis, bet parankus skaitytojui.

Žodyno rengėjai rėmėsi rusų kalba išleistu “Trumpu psichologijos žodynu” (Краткий психологический словарь/ Под общей редакцией А.В. Петровского и Ярошевского. М., 1985), lietuvių mokslininkų pateikta medžiaga. Greta lietuviškų antraštinių terminų pateikiami rusiški ir angliški atitikmenys, o žodyno gale – šių kalbų terminų rodyklės bei trumpos žymesniųjų psichologų biografijos.

Galima būtų suabejoti, ar pakanka tik rusiškų ir angliškų atitikmenų. Jei nebuvo galima pateikti prancūziškų atitikmenų, būtinai reikėjo bent jau vokiškų. Juk daugelis garsių psichologų buvo vokiečiai arba austrai. Be to, turėdami ne dviejų, o daugiau kalbų atitikmenų, rengėjai galėtų lengviau nuspręsti, ar jų siūlomas vartoti terminas paplitęs ir kitose kalbose (šiuo atveju taip pat galėtų labai daug padėti svetimybių nemėgstanti vokiečių kalba).

Šioks toks priekaištas rengėjams būtų ir tai, kad praktiškai nepateikta nurodymų, kaip naudotis žodynu. Skaitytojui belieka, anot pačių psichologų, naudotis mėginimų ir klaidų metodu (žr. p. 166 įdėtą straipsnį *mėginimų ir klaidų metodas*). Neaišku, kuriuos terminus vartoti rekomenduojama, o kurie gal pateikti tik kaip esami (o gal yra ir tokių, kurie vartojami, bet kuriuos galima pakeisti žymiai geresniais?). Ar yra vartojamų, bet neteiktinų žodžių? Dėl šios priežasties kiek sunkiau pakankamai rimtai ir nuodugniai šį žodyną tyrinėti, todėl tegalima pasakyti tik tai, už ko, jį pavarčius, norom nenorom kliūva akis.

Greičiausiai nėra tokios mokslo srities, kuri galėtų (ir norėtų) išsiversti be tarptautinių (ar bent laikomų tarptautiniais) terminų. Dažnas mokslininkas šį požymį laiko tiesiog būtinu mokslinės kalbos elementu, tačiau suprasti tokią kalbą, kurioje lietuviški neretai būna tik

jungtukai, skaitytojui ar klausytojui ne visada pavyksta.

O ką gi siūlo "Psichologijos žodynas"? Juk dažnai kalboje gyvuoja ir lietuviškas, ir iš kitos kalbos atėjęs žodis. Kuris iš jų siūlomas vartoti, o kuris pateikiamas kaip jo sinonimas?

Reikia pasakyti, kad daugeliu atvejų žodyno rengėjai teikia lietuviškus terminus, pvz.: *abiakė regà* (jo sinonimas – *binokulinė rega*), *abiaūsė klausà* (*binaurinė klausà*), *aklįjį rāštas* (*reljefinis šriftas*), *atgamìnimas* (*reprodukcija*), *atkūrìmas* (*rekonstrukcija*), *budrùmas* (*vigilumas*), *dalýkinis žaidìmas* (*profesinis žaidimas*), *dárbo psichològija* (*industrinė psichologija*), *greitāsìs miēgas* (*paradoksalusis miegas*), *ìkỹriosios búsenos* (*obsesijos, anankazmai*), *ítaiga* (*sugestija*), *nebylýtė* (*mutizmas*), *nėrvų sistėmos pusiáusvyra* (*nervinių procesų balansas*), *pamatìnìs nėrimas* (*bazinis nerimas*), *pìrstų kalbà* (*daktilinė kalba*), *savìraiška* (*saviaktualizacija, savirealizacija*), *savižudýbė* (*suicidas*), *suvo-kìmas* (*percepcija*), *trumpalaikė atmintìs* (*operatyvinė atmintis*), *vaizduòtė* (*fantazija*), *vengìmas* (*eskapizmas*) ir kt.

Kiek mažiau atvejų, kai siūlomas vartoti terminas, atėjęs iš kitos kalbos, pvz.: *autokoncėpcija* (*Aš vaizdas, savivaizdis*), *egoizmas* (*savanaudiškumas*), *ekspektācija* (*laukimas*), *epilėpsija* (*nuomaris*), *etnopsichològija* (*tautos psichologija*), *frigidìškùmas* (*lytinis šaltumas*), *geštāl-tas* (*visybė*), *idealùsis Aš* (*pageidaujamas Aš*), *incėstas* (*kraujomaiša*), *insáitas* (*įžvalga*), *intelėktas* (*protas*), *kontraperkėlimas* (*priešpriešinis perkėlimas*), *oligofrėnija* (*protinis atsilikimas, silpnaprotystė*), *personifikācija* (*įsameninimas*), *retroaktyvùsis slopinìmas* (*grįžtamasis slopinimas*), *selektyvùmas* (*atrankumas*), *sensòriniai procėσαι* (*jutiminiai procesai*), *zoopsichològija* (*gyvūnų psichologija*) ir kt.

Dalis pateiktųjų pavyzdžių kilmės požiūriu yra mišrūs, todėl logiškiau būtų kalbėti ne apie viso termino, o tik apie jo dėmens pasirinkimą. Kartais hibridai sudarinėjami visai be reikalo. Pvz., *pilotāžinis tyrìmas* (sinonimas *paieškinis eksperimentas*). Jei jau būtinai reikalingi du variantai, gal geriau būtų bent vieną turėti lietuvišką. Prašyte prašosi sukeičiami šių terminų dėmenys (būtų *paieškinis tyrìmas* ir *pilotažinis eksperimentas*).

Sunku pasakyti, ar visada pakankamai motyvuotas nelietuviškos kilmės terminų vartojimas. Tai, kad toks pat žodis vartojamas ir ru-

sų, ir anglų kalbose, dar negali būti laikoma pakankamai rimtu argumentu: juk kaip tik iš šių kalbų skverbiasi daugiausiai nereikalingų svetimybų. Būtinai reikėtų pažiūrėti ir į kitas kalbas.

Keista, kad žodyno rengėjai, patys pateikdami lietuvišką terminą, mieliau renkasi atėjūną iš kitų kalbų net ir tada, kai lietuviškas yra gerokai trumpesnis ar bent jau patogesnis tarti. Juk termino trumpumą ir patogumą daugelis terminologų laiko gana svarbiu reikalavimu ar bent jau pageidautinu dalyku. Tarp pateiktųjų pavyzdžių nemaža atvejų, kai trumpesnis yra lietuviškas terminas (*savivaizdis, atrankumas, nuomaris, grįžtamasis slopinimis, įžvalga, protas, jutiminiai procesai, laukimas, įsmeninimas*). Patogesni ir kur kas suprantamesni būtų terminai *kraujomaiša, silpnaprotystė*. Žodyne pateiktas trumpas ir, rodos, gana taiklus vokiškos kilmės termino *geštaltas* atitikmuo *visybė*. Tačiau neaišku, kodėl šį lietuvišką žodį taip bijoma parodyti: jis nepateiktas kaip sinonimas prie žodžio *geštaltas*, o tik įrašytas atskirai su nuoroda į šį žodį. Suprantama *geštaltas*, būdamas ir daugelio sudėtinių terminų dalis, vartojamas labai plačiai, bet gal nusvertų lietuviško termino trumpumas ir aiškumas?

Negalima sakyti, kad žodyne pernelyg piktnaudžiaujama tarptautiniais žodžiais. Tačiau daug kur nueita lengviausiu keliu: žodis tiesiog aplietuvinamas ir pateikiamas kaip terminas, net nemėginant surasti tinkamo lietuviško žodžio. Aišku, vieni kalbininkai nesukurs naujų ir tikrai tinkamų psichologijos terminų. Būtina, kad galvotų ir patys psichologai. Šiaip ar taip, vieną kitą pasiūlymą pateikti galima: 1) *ambidèkstrija* (vienodas abiejų rankų, kairiosios ir dešinėsios valdymas) galėtų būti vadinama *abirankyste* arba *lygiarankyste* (plg. *kairiarankystė*). Juo labiau, kad rusiškai ir angliškai pateikti ne tik *ambidèkstrijos*, bet ir kiti terminai (rus. *двухрукопкость*, angl. *two-handedness*); 2) *asistavimas* nelabai tinkamas, nes pats žodis yra dvireikšmis (1. buvimas asistentu; 2. meilinimasis). Geriausia būtų šį žodį pakeisti lietuvišku ir kaip terminą vartoti *meilinimasis*. Kadangi šis žodis dažnai vartojamas kaip veiksmazodis, terminas *meilintis* būtų dar ir trumpesnis už *asistuoti*. Taip pat *fleksibilumas* (rus. *гибкость*, angl. *flexibility*) galėtų būti vadinamas *lankstumu, kauzālinė (atribūcija, schemà) – priežastinė, kontaminācija – sumišimu, kooperācija – ben-*

dradarbiavimu, longitūdinis tyrimas – tęsiniu ar besitęsiančiuoju tyrimu, sėkmesvūmas (vienalaikiškumo priešybė) – sekumu ar nuoseklumu, validūmas (eksperimentų ir psichologinio matavimo priemonių kokybės kriterijus – jų tikimas, adekvatumas) – tinkamumu.

Be šių pastabų, galima paminėti ir tam tikrą nuoseklumo stoką. Nesigilinant į terminų sistemiškumo ar jų vartojimo nuoseklumo problemas, užtektų pasakyti, kad žodyno rengėjai niekaip negali apsispręsti, ar TSRS psichologai dar egzistuoja, ar ne. Tas pats A. Lurija vienur vadinamas TSRS psichologu, o kitur (vienu atveju net tame pačiame puslapyje) – Rusijos psichologu. Tačiau tokios nevienodybės labai lengvai ištaisomos.

Reikia manyti, kad žodyno rengėjai, rengdami naujus jo leidimus, nemažai ką pataisys, taip pat ir minėtus nelygumus. Gal rimčiau bus susirūpinta ir lietuviškos terminijos kūrimu. Juo labiau, kad, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, lietuviški terminai dažnai yra ir aiškesni, ir trumpesni. Juk psichologai, be abejo, nori, kad juos suprastų ir jų darbus skaitytų kuo daugiau žmonių.

Birutė LENKTYTĖ

KAIP NEREIKIA RENGTI ŽODYNŲ

Dabar išleidžiama nemažai įvairių žodynų, ypač žodynėlių. Į skaičius pažiūrėjus, būtų galima šūkčioti iš susižavėjimo ir dėl darbo masių, ir dėl tokio gausaus žodynininkų, žodynų rengėjų bei leidėjų būrio. Juk nuo senovės laikų žinoma, kad iš visų kalbos darbų sunkiausias yra rašyti žodynus. O tiek daug dirbančių! Kokie dideli lingvistiniai polėkiai, tiesiog skrydžiai! Tikras žodyninkystės aukso amžius.

Deja, deja... Vartant ne vieną naująjį mūsų žodyninkystės triušų vaisių, gan greit tenka nusivilti – daugelis rengėjų ir leidėjų per lengvai tikisi praturtinti lietuvių leksikografiją. Apstu skubos darbo, rengimo ir rinkimo nepaprastybės, tiesiog niekalo. Ne vienas rengėjas ir leidėjas pasirodo neturįs nė menkiausio supratimo, kaip žodynai turi būti rašomi ir kaip leidžiami. Viena iš svarbiausių, vaisingiausių ir autoritetingiausių lietuvių kalbos darbo sričių baigiama paversti leksikografijos bizniu, savotiškais kalbotyros Gariūnais. Mat į pirmą vietą